

## РОЗДІЛ 4

# ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/44>

### ПРО ЗАСТОСУВАННЯ НАСЛІДКІВ НЕДІЙНОСТІ ПРАВОЧИНУ, ВЧИНЕНОГО ВСУПЕРЕЧ ПУБЛІЧНИМ ІНТЕРЕСАМ ЯК АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКОЇ САНКЦІЇ

### ON THE APPLICATION OF THE CONSEQUENCES OF THE INVALIDITY OF A LEGAL ACT COMMITTED AGAINST PUBLIC INTERESTS AS AN ADMINISTRATIVE AND ECONOMIC SANCTION

Войнарівський М.М., к.ю.н.,  
суддя

*Миколаївський районний суд Миколаївської області*

У статті досліджується правова природа санкції у вигляді стягнення у дохід держави переданого сторонами зобов'язання, визнаного недейсним через вчинення його з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, та обґрунтовується доцільність віднесення відповідних стягнень до адміністративно-господарських санкцій. Проведено аналіз наукових поглядів на правову сутність правових наслідків недейсних правочинів, вчинених всупереч інтересам держави, представниками різних галузей права. Відзначено, що у господарській сфері та судовій практиці, не дивлячись на те, що застосування наслідків таких недейсних правочинів наразі сформовано усталену позицію про те, що заходи примусу, установлені частиною першою статті 208 ГК України, є адміністративно-господарськими, а не цивільно-правовими санкціями. Обґрунтовано, що подібні стягнення мають бути кваліфіковані як АГС, оскільки відповідають основним ознакам таких санкцій: застосовуються за порушення правил здійснення господарської діяльності, зокрема, за порушення засад договірної взаємодії суб'єктів господарювання; мають майновий характер; стягуються на користь держави; переслідують первісно мету покарання порушника та відновлення публічного порядку у сфері господарювання; застосовуються у встановленому законом порядку уповноваженими органами, у даному випадку, судом; обов'язковим є встановлення повного складу елементів господарського правопорушення, зокрема, вини у формі умислу сторони (сторін) правочину. Крім того, можуть застосовуватися лише протягом строків, установлених статтею 250 ГК України для АГС. Останнє передбачає, що звернення до суду з вимогою про визнання недейсним правочину, вчиненого з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства, а також про застосування наслідків такої недейсності, має відбуватися не пізніше, ніж протягом шести місяців з дня виявлення порушення чи закінчення одного року з дня вчинення правочину, що відповідає строку застосування АГС, визначеному ГК України. Рекомендовано доповнити ч. 1 ст. 239 ГК України положеннями, які визначатимуть у якості адміністративно-господарської санкції стягнення в дохід держави за рішенням суду одержаного сторонами за зобов'язанням, що вчинено з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства. Чітке віднесення правових наслідків недейсних правочинів, укладених з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства, до АГС сприятиме визначенню порядку їх застосування, юрисдикції цих спорів та здатне підвищити рівень додержання правового господарського порядку у економіці.

**Ключові слова:** адміністративно-господарські санкції, конфіскаційні санкції, недейсний правочин, публічний порядок, інтереси держави і суспільства, одностороння реституція, стягнення в дохід держави.

The article examines the legal nature of the sanction in the form of collection from the state income of the obligation transferred by the parties, recognized as invalid in connection with its implementation for a purpose that is known to be contrary to the interests of the state and society, and the expediency of assigning relevant measures to administrative and economic sanctions (AES) is substantiated. The analysis of scientific views on the legal essence of the legal consequences of invalid agreements committed against the interests of the state by representatives of various branches of law was carried out. A legislative gap has been identified regarding the qualification of applying such consequences as an administrative and economic sanctions. Reasoned formation in the economic sphere and judicial practice of the established position that coercive measures, established by the first part of Article 208 of the Economic Code of Ukraine, are administrative and economic, not civil sanctions. It is justified that such sanctions should be qualified as AES, because they correspond to the main features of such sanctions: they are applied for violation of the rules of economic activity, in particular, for violation of the principles of contractual interaction of economic entities; have a property nature; are levied in favor of the state; pursue the primary goal of punishing the violator and restoring public order in the economic sphere; are applied in accordance with the procedure established by law by authorized bodies, in this issue – by the court; it is mandatory to establish the full range of signs of an economic offense, in particular guilt in the form of intent of the party (parties) of the transaction. In addition, these sanctions can be applied only within the time limits established by Article 250 of the Economic Code of Ukraine for AES. The latter stipulates that an appeal to the court with a demand for the recognition of invalidity of a deed committed with a purpose contrary to the interests of the state and society, as well as for the application of the consequences of such invalidity, must be submitted within a period of no later than six months from the date of discovery of the violation or the expiration of one year from on the date of execution of the deed, which corresponds to the term specified by the Economic Code of Ukraine. It is recommended to supplement Part 1 of Art. 239 of the Economic Code of Ukraine provisions that the administrative and economic sanction provides for the collection by court decision of the obligation received by the parties, made with a purpose known to be contrary to the interests of the state and society, to the state income. A clear qualification of the legal consequences of invalid actions, committed with a purpose that is contrary to the interests of the state and society, as the AES will contribute to the determination of the order of their application, the jurisdiction of these disputes and can strengthen the level of compliance. with the legal economic order in the economy.

**Key words:** administrative and economic sanctions, confiscation sanctions, invalid legal act, public order, interests of the state and society, restitution, collection in favor of the state

**Постановка проблеми.** Правовий господарський порядок забезпечується різноманітними приватними та публічними засобами. Серед останніх важливе місце посідають адміністративно-господарські санкції (далі – АГС), застосування яких покликане припинити правопорушення суб'єкта господарювання, ліквідувати його наслідки та покарати правопорушника у спосіб та порядку, прямо передбачений законом.

Разом з тим, невичерпний перелік АГС, передбачений ст. 239 ГК України і одночасна вимога законодавця застосовувати лише АГС, які визначені кодексом або законом, породжують практичні проблеми при застосуванні санкцій, не поіменованих чітко як адміністративно-господарські. Так, зокрема, ч. 1 ст. 208 Господарського кодексу України (далі – ГК України) передбачає, що «якщо господарське зобов'язання визнано недійсним як таке, що вчинено з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, то за наявності наміру в обох сторін – у разі виконання зобов'язання обома сторонами – в дохід держави за рішенням суду стягується все одержане ними за зобов'язанням, а у разі виконання зобов'язання однією стороною з другої сторони стягується в дохід держави все одержане нею, а також все належне з неї першій стороні на відшкодування одержаного. У разі наявності наміру лише у однієї із сторін усе одержане нею повинно бути повернено другій стороні, а одержане останньою або належне їй на відшкодування виконаного стягується за рішенням суду в дохід держави». Аналогічні положення передбачені і ч. 3 ст. 228 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Відсутність чіткого визначення стягнення в дохід держави за недійсним правочином як АГС у законодавстві, неодностайна позиція правознавців щодо правової суті цих заходів примусу викликає необхідність проведення наукового дослідження цих санкцій, що можуть бути застосовані до учасників господарських правовідносин, на предмет встановлення їх правової природи та виявлення ознак, що дозволяють чітко віднести їх до певної групи господарсько-правових санкцій, відмежувати від заходів цивільної та адміністративної відповідальності, а, відтак, і забезпечити належний порядок їх застосування.

**Стан опрацювання проблеми.** Питання підстав та правових наслідків недійсності договорів, у тому числі тих, що були укладені з метою, що завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, піднімали в своїх роботах такі відомі науковці, як О. А. Беляневич, В. С. Мілаш, О. П. Подцерковний, В. С. Щербина. Окремі аспекти конфіскаційних санкцій досліджувались і вченими-цивілістами, зокрема, В. П. Грибановим, В. І. Кратом, Н. С. Кузнецовою, Н. Навальневою, О. А. Пушкіним, З. В. Ромовською, І. В. Спасиво-Фатєєвою тощо та адміністративістами, серед яких можна зазначити, зокрема, таких авторів, як Н. Ю. Кантор, О. П. Рябенко, В. М. Хоменко та ін. Проте, системного спрямування питання правової природи правових наслідків недійсних правочинів у вигляді стягнення в дохід держави одержаного за договором так і не набули, а ґрунтовні наукові дослідження в контексті віднесення до АГС стягнень за недійсними правочинами, що порушують публічний порядок чи суперечать інтересам держави, попри численні проблеми їх застосування, наразі відсутні.

З огляду на це, **метою статті** є з'ясування правової природи санкції у вигляді стягнення у дохід держави переданого сторонами зобов'язання, визнаного недійсним через вчинення його з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, та обґрунтування доцільності віднесення відповідних стягнень до адміністративно-господарських санкцій.

**Виклад основного матеріалу.** Правові наслідки недійсних правочинів, що суперечать інтересам держави та суспільства, у вигляді конфіскаційних санкцій не є новелою українського законодавства та були передбачені Цивільними кодексами УСРР 1922 та 1963 рр.

Відповідно до ст. 147 ЦК УСРР 1922 р. «у разі недійсності договору, як протизаконного або спрямованого на очевидної шкоду для держави (ст. 30), жодна сторона не має права вимагати від іншої повернення виконаного за договором. Безпідставне збагачення стягується на прибуток держави (ст. 402)» [1]. ЦК УСРР 1963 р. у свою чергу передбачав, що «якщо угода укладена з метою, завідомо суперечною інтересам соціалістичної держави і суспільства, то за наявності умислу в обох сторін – в разі виконання угоди обома сторонами – в дохід держави стягується все одержане ними за угодою, а в разі виконання угоди однією стороною з другої сторони стягується в дохід держави все одержане нею і все належне з неї першій стороні на відшкодування одержаного. За наявності ж умислу лише у однієї зі сторін все одержане нею за угодою повинно бути повернуто другій стороні, а одержане останньою або належне їй на відшкодування виконаного стягується в дохід держави» [2].

Як можна побачити, ці норми не відрізняються від діючих положень ЦК та ГК України, проте первісно у 2003 р. до ЦК України ці правові наслідки недійсних правочинів включені не були через активний супротив вчених-цивілістів, що вбачали публічно-правову природу у конфіскаційних санкціях на користь держави, суперечну цивілістиці. Стягнення за наслідками вчинення правочину з метою, що суперечить інтересам держави та суспільства, були включені лише в ГК України та застосовувалися винятково у сфері господарювання, тривалий час виступаючи особливою регулювання господарських відносин [3, с. 255]. І хоча Законом України від 02 грудня 2010 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України» [4] ст. 228 ЦК України було доповнено частиною третьою, яка передбачила односторонню реституцію та інші правові наслідки, одностайності серед цивілістів ця позиція так і не набула.

Наразі в цивілістиці можна відзначити наявність двох найпоширеніших підходів до природи конфіскаційних санкцій, прибічники яких наполягають, що: 1) вони є публічно-правовими санкціями, передбачають відповідальність перед державою, а не перед потерпілим, тому вони чужорідні для цивільного права й мають бути з нього виключені; 2) вони мають на меті захист публічних інтересів, що є допустимим у цивільному праві [5, с. 129]. Основні аргументи противників віднесення цих санкцій до засобів цивільно-правової відповідальності зводяться до наступних: конфіскаційні наслідки недійсності правочину не вписуються в концепцію приватноправового методу регулювання майнових і особистих немайнових відносин, заснованих на юридичній рівності сторін і автономії їхньої волі, а недопущення реституції викликає серйозне заперечення як щодо змісту, так і щодо юридичної техніки (Н.С. Кузнецова). І з цим важко не погодитись, адже недопущення реституції за недійсним правочином покликане, у першу чергу, покарати порушника, вилучивши передане за правочином на користь держави, та запускає механізми публічних галузей права.

Н. Навальнева особливими правовими наслідками недійсності правочину, вчиненого з метою, що завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, пропонує визнавати односторонню реституцію та недопущення реституції [6, с. 24]. Подібна градація, на нашу думку, вимагає уточнення, оскільки значно спрощує погляд на реальні правові наслідки, які спіткають сторін такого недійсного правочину. Так, односторонньою реституцією не вичерпуються наслідки для сторони недійсного договору, який мав умисел при його укладенні нашкодити інтересам держави/суспільства. Окрім, власне, зобов'язання повернути усе, що йому було передано за правочином контрагентом, до нього застосовується конфіскаційна санкція щодо стягнення до державного бюджету усього майна, що він за таким договором передавав чи мав передати. Таким

чином, можемо стверджувати, що мова має вестися про застосування двох різнопорядкових правових наслідків – приватно- та публічно-правового.

Крім того, лексично невдалим слід визнати і виділення такого правового наслідку, як недопущення реституції: за пасивним «недопущенням» фактично криються активні дії у вигляді примусового стягнення переданого обома сторонами за договором до державного бюджету. Практично ж механізм реалізації цієї конфіскаційної санкції передбачає первісне стягнення з однієї особи на користь іншої того, що вона передавала за договором (якщо таке передавання вже відбулось), і вже наступним кроком є вилучення цього майна від власника у дохід держави, що підтверджується змістом наказів на примусове виконання, які виписуються господарськими судами у цій категорії справ [7].

У господарській сфері та судовій практиці, не дивлячись на те, що застосування наслідків недійсного правочину, вчиненого з метою, що суперечить інтересам держави та суспільства, законодавцем прямо не визначено як АГС, наразі сформовано усталену позицію про те, що заходи примусу, установлені частиною першою статті 208 ГК України, є адміністративно-господарською санкцією і строк для її застосування визначає стаття 250 цього Кодексу. Санкції, встановлені частиною другою статті 208 цього Кодексу, є конфіскаційними, стягуються за рішенням суду в дохід держави за порушення правил ведення господарської діяльності. За своєю суттю наслідки, закріплені статтею 208 ГК України, є адміністративно-господарськими, а не цивільно-правовими, оскільки відповідають визначенню, закріпленому в частині першій статті 238 цього Кодексу. Зазначені санкції можуть застосовуватися лише протягом строків, установлених статтею 250 цього Кодексу [8].

Але попри тривале та послідовне підтримання ВС позиції на користь кваліфікації згаданих правових наслідків недійсності договорів, укладених з метою, що суперечить інтересам держави та суспільства, саме як виду адміністративно-господарських санкцій, які мають вживатися у межах строків ст. 250 ГК України (див., наприклад, висновки Верховного Суду, викладені у постановках від 20 червня 2018 року у справі № 802/470/17-а, від 16 жовтня 2019 року у справі № 2а-1670/8497/11, від 03 вересня 2020 року у справі № 2А/0370/3414/12 тощо), непоодинокими залишаються випадки ухвалення судових рішень, висновки яких ґрунтуються на неодноковому розумінні правил перебігу та обрахунку цих спеціальних строків.

Як відомо, відповідно до ст. 250 ГК України адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше як через рік з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності. Але, наприклад, Третій апеляційний адміністративний суд у своїй постанові від 27 вересня 2022 року у справі № 160/14095/21 прийшов до висновку, що «у спірному випадку захист законних інтересів держави, від імені якої діє податковий орган, не може бути нівельований тривалим періодом розгляду справи» [9] і задовольнив позов про стягнення коштів як правовий наслідок недійсності договору. Суд відзначив, що «дії, які були вчинені послідовно та в межах річного строку до подання позовної заяви про застосування наслідків недійсності правочину, були обов'язковими та необхідними для захисту прав та законних інтересів, у зв'язку з чим не можливо стверджувати про те, що у спірному випадку сплили строки для застосування адміністративно-господарських санкцій» [9]. При цьому спірний договір, визнання якого недійсним передувало кримінальне провадження, був укладений ще у 2016 році, але початком обрахунку граничного річного терміну [з дня порушення суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяль-

ності] для застосування АГС суд обрав набуття чинності постановою апеляційного суду про визнання договору недійсним. Позов про застосування наслідків недійсності правочину подавався окремо вже після визнання договору недійсним.

Такий підхід є необґрунтованим і не відповідає позиції ВС, який вважає «неправомірним застосування до платників адміністративно-господарських санкцій після спливу шести місяців з дня виявлення порушення чи закінчення одного року з дня вчинення правочину. Цей строк має розглядатися як такий, що встановлює терміни, протягом і в межах яких податковий орган (для якого положення Податкового кодексу України встановлено обов'язок з контролю за додержанням податкового та іншого законодавства) має право ініціювати перед судом питання застосування наслідків недійсності правочину (процесуальний строк звернення до суду). Застосування таких наслідків є видом адміністративно-господарської санкції, закріпленої главою 27 Розділу V Господарського кодексу України. Цей строк також має розглядатися як граничний для вжиття (накладення) таких заходів судом (матеріально-правовий строк – строк давності) [8]. Відступлення від вказаних приписів і довільне трактування початку перебігу строку виявлення/вчинення правопорушення, рівно як і строку ініціювання розгляду судом для вжиття відповідних заходів створює серйозні ризики законності у відносинах суб'єктів господарювання з податковими органами та судом, порушуючи правовий господарський порядок.

Отже, звернення до суду з вимогою про визнання недійсним правочину, вчиненого з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства, а також про застосування наслідків такої недійсності, має відбуватися не пізніше, ніж протягом шести місяців з дня виявлення порушення чи закінчення одного року з дня вчинення правочину, що відповідає строку застосування АГС, визначеному ГК України.

Утім, існує і інший погляд на цю проблему. Так, в Окремій думці судді М. Гімона у згадуваній вище справі наголошується, що «під час вирішення питання темпоральних меж процесуального строку звернення до суду контролюючого органу з позовом про застосування наслідків недійсності правочину застосовними є норми абзацу другого частини другої статті 122 КАС України, оскільки відсутнє спеціальне законодавство, яке б встановлювало інший (спеціальний) строк для звернення до суду з відповідним позовом» [10]. У якості аргументів на користь таких висновків суддя вказує, що стягнення в дохід держави отриманого за нікчемним чи недійсним правочинном не визначено серед видів адміністративно-господарських санкцій, а також зазначає, що, на його думку, суд не є суб'єктом накладення адміністративно-господарських санкцій в розумінні ГК України [10].

Не погоджуючись із такою позицією, зауважимо, що відсутність загальної згадки у ст. 329 ГК України стягнення в дохід держави за рішенням суду одержаного сторонами за зобов'язанням, що вчинено з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, серед невичерпного переліку АГС, безумовно, не означає, що відповідні правові наслідки не можуть бути віднесені до АГС. Подібні стягнення мають бути кваліфіковані як АГС, оскільки відповідають основним ознакам таких санкцій: застосовуються за порушення правил здійснення господарської діяльності, зокрема, за порушення засад договірної взаємодії суб'єктів господарювання; мають майновий характер; стягуються на користь держави; переслідують первісно мету покарання порушника та відновлення публічного порядку у сфері господарювання; застосовуються у встановленому законом порядку уповноваженими органами, у даному випадку, судом.

Окремо слід наголосити і на такій ознаці АГС, як їх застосування за умови встановлення всіх елементів складу господарського правопорушення. Відповідно до частини

першої статті 238 ГК України АГС є публічно-правовими, конфіскаційними санкціями і не можуть застосовуватися за відсутності вини особи [11]. У свою чергу, стягнення в дохід держави переданого за недійсним правочином, що порушує інтереси держави та суспільства, є можливим лише за наявності умислу однієї чи обох сторін правочину. Суди наголошують, що «наявність такого наміру (умислу) у сторін (сторони) означає, що вони (вона), виходячи з обставин справи, усвідомлювали або повинні були усвідомлювати протиправність укладеного договору і суперечність його мети інтересам держави і суспільства та прагнули або свідомо допускали настання протиправних наслідків» [12].

Просте заперечення неможливості особливих правових наслідків окремих видів недійсних правочинів (право встановлювати які закріплено у ч. 3 ст. 216 ЦК України – підкреслено авт.) бути за своєю правовою природою АГС, виглядає непереконаливо і у зв'язку із тим, що самі по собі санкції виступають певною реакцією держави в особі уповноважених органів на порушення порядку у сфері укладення договірних зобов'язань, своєрідним юридичним наслідком неправомірної поведінки суб'єкта. Наприклад, у згаданому вище випадку саме на податкову службу покладено обов'язок відстежувати випадки порушення інтересів держави та суспільства при укладенні господарських договорів та ініціювати судовий захист їх порушених прав. Аналогічним чином у господарському судочинстві, наприклад, реалізовує свої повноваження прокуратура, здійснюючи представництво інтересів держави і подаючи позови при визнанні недійсними договорів, укладених суб'єктами господарювання з порушеннями вимог конкурентного законодавства та приписів нормативно-правових актів у сфері публічних закупівель.

Як влучно зазначає В. Крат, законодавець в окремих випадках, з урахуванням того, що інші особи (не сторони договору) не можуть ігнорувати існування договору між сторонами, а також фактичне та правове становище, яке є його результатом, передбачає спеціальні правила при «інтервенції» в «чужі» договірні відносини [13]. Допустимість втручання в чужі договірні відносини обґрунтовується порушенням укладеним правочином прав та інтересів інших осіб, держави та суспільства, які не є його сторонами. Ігнорування публічних правил здійснення господарської діяльності, правил використання бюджетних коштів, вимог конкурентного законодавства при укладенні договорів про публічні закупівлі та інші порушення державних та суспільних інтересів особами – сторонами приватного договору виводять його в сферу публічного контролю та легалізують заходи державного примусу до таких правопорушників.

Наприклад, у своєму рішенні у справі № 921/663/23 Господарський суд Тернопільської області суд визнав «за необхідне зауважити, що правовідносини, пов'язані з використанням бюджетних коштів, становлять суспільний інтерес, а незаконність (якщо така буде встановлена) договору, на підставі якого ці кошти витрачаються, такому суспільному інтересу не відповідає» [12]. Відтак, сторона (сторони – за умови умислу в обох) має відповідати за це порушення, але не перед контрагентом за договірним правовідношенням, а перед державою в особі уповноважених органів, що, у свою чергу, не є властивим цивільно-правовій відповідальності з її компенсаційними санкціями. Така відповідальність полягатиме у припиненні його права власності на майно, одержане або належне їй на відшкодування виконаного за договором, та стягненні його на користь держави до державного бюджету.

Не відповідає положенням ГК України і твердження [висловлене в Окремії думці], що суд не є суб'єктом накладення адміністративно-господарських санкцій. По-перше, ГК України визначає суд у якості такого суб'єкта, наприклад, ст. 247 ГК України на пряму закріплює, що ліквідація

суб'єкта господарювання, як вид АГС, застосовується за рішенням суду. По-друге, на відміну від правочинів, що порушують публічний порядок, які законодавець однозначно кваліфікує як нікчемні, щодо правочинів, які вчинені з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства, відповідне правило не встановлене. Відповідно до ч. 3 ст. 228 ЦК України такий правочин може бути визнаний недійсним, що в силу дії презумпції дійсності договору вимагає вчинення активних дій сторін договору або заінтересованих осіб щодо доведення зворотного шляхом звернення з позовом до суду. Отже, єдиним суб'єктом, уповноваженим застосувати наслідки недійсності правочинів, укладених з метою, що суперечить інтересам держави, буде суд, а не органи податкової служби чи інші уповноважені органи, які не мають повноважень самостійно визнавати укладені правочини недійсними. Відповідна послідовність дій в порядку застосування правових наслідків недійсних правочинів як виду АГС, коли, наприклад, податкова виявляє дефект в укладеному договорі при здійсненні наданих їй контрольних повноважень і звертається до суду з метою підтвердження їх наявності та визначення відповідальності за таке порушення, є цілком обґрунтованим щодо застосування санкцій, які мають характер конфіскаційних.

Принагідно зазначимо, що відсутність чіткої кваліфікації стягнення в дохід держави за недійсним правочином, укладеним суб'єктами господарювання з метою, що суперечить інтересам держави, як АГС, породжує дискусії щодо юрисдикції відповідних спорів. Аналіз інформації з Єдиного державного реєстру судових рішень підтверджує усталену практику прийняття до свого провадження адміністративними судами позовів від податкових органів як позовів із самостійною вимогою про стягнення коштів в дохід держави як санкції за укладення договорів, що суперечить інтересам держави та суспільства, так і позовних заяв про визнання таких договорів недійсними (основна вимога) та застосування спеціальних наслідків недійсності, передбачених ч. 3 ст. 28 ЦК України. Поряд із цим, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 29 лютого 2024 року у справі № 580/4531/23 робить висновок, що спір за позовом контролюючого органу до суб'єктів господарювання про визнання недійсним правочину (договору) через невідповідність інтересам держави і суспільства, його моральним засадам та застосування наслідків недійсності правочину відповідно до ч. 3 ст. 228 ЦК України підлягає розгляду в порядку господарського судочинства.

У цій справі позивач правовою підставою своїх вимог визначив приписи статей 203, 215, 228 ЦК України та обґрунтував позов тим, що відповідачі уклали договір без наміру його виконання; складені на підставі цього договору документи позбавлені фактичного змісту (господарські операції на виконання договору не відбулися) і були використані виключно в податковому обліку з метою заниження сум податкових зобов'язань (п. 8 Постанови). Але ВП ВС не визнала спір публічно-правовим і таким, що підлягає розгляду адміністративними судами через те, що не знайшла ознак здійснення ГУ ДПС публічно-владних управлінських функцій щодо суб'єктів господарювання – відповідачів за позовом. Суд наголосив, що «публічно-владні управлінські функції передбачають прямий безпосередній публічно-владний вплив на іншого суб'єкта цих правовідносин, який є обов'язковим для цього суб'єкта. Публічно-владний вплив також означає, що суб'єкт владних повноважень наділений законними повноваженнями вирішувати питання про права, свободи та інтереси іншого суб'єкта, який вступає з ним у правові відносини» (п. 56 Постанови). В рамках цієї ж справи, «основна позовна вимога направлена на припинення договірних (зобов'язальних) правовідносин суб'єктів приватного права (відповідачів) у приватноправовій сфері. При цьому зміст похідної вимоги, можливість стягнення за

якою на користь держави прямо передбачена ЦК України у разі визнання правочину недійсним, не є визначальною для віднесення спору до юрисдикції адміністративних судів» (п. 72 Постанови) [14].

Але одразу шестеро суддів зі складу ВП ВС не погодились із таким обґрунтуванням та не підтримали зміну «багаторічної практики адміністративних судів щодо розгляду справ цієї категорії». В Окремій думці судді наголосили, що «ГУ ДПС втручається у приватноправові відносини, що виникли на підставі договору, не з власного (приватного) інтересу, а виконуючи повноваження публічного контролю у сфері оподаткування. Таке втручання ґрунтується на компетенції контролюючого органу і має характер «владного розпорядження». Реалізує контролюючий орган повноваження на втручання у приватноправові відносини шляхом звернення з позовом про визнання недійсним договору, що суперечить інтересам держави і суспільства, і застосування встановлених законом правових наслідків недійсності такого договору в межах публічних правовідносин щодо адміністрування сплати податків, зборів, платежів». Зазначене виключає розгляд справи в порядку господарського судочинства, а натомість обумовлює підстави для вирішення спору адміністративним судом [15].

Отже, законодавче вирішення питання щодо правової кваліфікації примусу при застосуванні правових наслідків недійсних правочинів, укладених з метою, що суперечить

інтересам держави і суспільства, порядку їх застосування, юрисдикції цих спорів вимагає нагального вирішення шляхом чіткого визначення в ГК України. Це відповідає ідеї акумуляції в кодифікованому акті усіх адміністративно-господарських санкцій [16, с. 52], що здатне підвищити рівень додержання правового господарського порядку у економіці.

**Висновки.** Підсумовуючи вищевикладене, відповідно до принципу правової визначеності та з метою закріплення єдиних правових підходів до визначення передбачених у чинному законодавстві санкцій та правових наслідків недійсних правочинів, укладених з метою, що суперечить інтересам держави та суспільства, як адміністративно-господарських санкцій, встановлення їх чіткого переліку, порядку та строків застосування, рекомендується доповнити ч. 1 ст. 239 ГК України положеннями, які визначатимуть у якості адміністративно-господарської санкції стягнення в дохід держави за рішенням суду одержаного сторонами за зобов'язанням, що вчинено з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства; у разі виконання зобов'язання лише однією стороною, з другої сторони стягується в дохід держави все одержане нею, а також все належне з неї першій стороні на відшкодування одержаного. Подібне нормативне закріплення сприятиме більш ефективному захисту прав та законних інтересів і сторін господарських договорів, і держави та суспільства.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс УСРР від 16 грудня 1922 р. URL: <https://deminov.dp.ua/grazhdanskoepravo-i-process/ck-codecs-ussr-1922>
2. Цивільний кодекс УРСР від 18 липня 1963 р. № 1540-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>
3. Господарське право: Підручник / О.П. Подцерковний, О.О. Квасницька, А.В. Смітюх та ін.; За ред. О.П. Подцерковного, – Х. : Одісей, 2010. 640 с.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України : Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2756-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 23. Ст. 160.
5. Навальнева Н. Поняття конфіскаційних санкцій у цивільному праві. *Jurnalul juridic national: teorie și practică* Numărul 5(33). 2018. С. 128-133.
6. Навальнева Н. Конфіскаційні санкції у цивільному праві за вчинення недійсного правочину. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 21-25. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/8/5.pdf>
7. Наказ про примусове виконання рішення Господарського суду Тернопільської області від 17 січня 2024 р. у справі № 921/663/23. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117306818>
8. Постанова Верховного Суду у складі судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів Касаційного адміністративного суду від 25 липня 2023 року у справі № 160/14095/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112490938>
9. Постанова Третього апеляційного адміністративного суду від 27 вересня 2022 року у справі № 160/14095/21. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106463790>
10. Окрема думка судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Гімона М. М. від 25.07.2023 по справі 160/14095/21. URL: <https://opendatabot.ua/court/112558631-c70ec3e5def582abff6af18057efde06>
11. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України : Інформаційний Лист Вищого господарського суду від 07.04.2008 р. № 01-8/211. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v\\_211600-08?find=1&text=%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8#w1\\_45](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_211600-08?find=1&text=%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8#w1_45)
12. Рішення Господарського суду Тернопільської області від 7 січня 2024 року у справі № 921/663/23. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116605224>
13. Крат В. Недійсність правочинів та її наслідки. Позаконкурсне оспорювання правочинів. URL: [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/supreme/2023\\_prezent/Krat\\_nediisnist\\_pravochiniv\\_20\\_03\\_2023%20%D1%80%D0%B5%D0%B4.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Krat_nediisnist_pravochiniv_20_03_2023%20%D1%80%D0%B5%D0%B4.pdf)
14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 лютого 2024 року у справі № 580/4531/23. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117884139>
15. Окрема думка (спільна) суддів Великої Палати Верховного Суду Усенко Є. А., Гриціва М. І., Єленіної Ж. М., Железного І. В., Кривенди О. В., Шевцової Н. В. від 29 лютого 2024 року у справі №580/4531/23. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117788884>
16. Подцерковний О.П. Подальша кодифікація та компактизація господарського законодавства на базі Господарського кодексу України. *Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова*. Серія «Правознавство». 2007. Т. 12. Вип. 11. С. 42-54.